

YILDIZ

gezegenleri ve ayı incelemiştir. İbnü'z-Zerkâle, literatürde İspanyollar'ın verdiği *Suma referente al movimiento* adıyla tanınan, ancak aslı kayıp olan eserinde, yıldızlara nisbetle güneş apojesinin hareketini güneşin tâdil merkezinin yüzyıllık bir değişimi olarak açıklaması astronomi ilmine önemli katkı sağlayan bir keşiftir. Batlamyus astronomisine büyük darbe vuran bu teorinin daha sonra Copernicus tarafından kullanıldığı, aynı teorinin Horacius tarafından aya uygulandığı, Newton ve Halley tarafından da modern astronomiye uyarlanacak biçimde geliştirildiği belirtilmektedir. İbnü'z-Zerkâle'nin İbrânic tercümesiyle günümüze ulaşan ve literatürde İspanyollar'ın verdiği *Tradato relative al movimiento de las estrellas fijas* adıyla bilinen eseri de sabit yıldızlar feleğinin hareketiyle ilgilidir. Meşhur matematikçi ve astronomi bilgini İbnü'l-Bennâ el-Merrâkûşî (ö. 721/1321), *Minhâcû't-tâlib li-ta'dili'l-kevâkib* ve *el-Yesâre fi ta'dili'l-kevâkibi's-seyyâre* adlı eserlerinde yıldızların hareketlerini incelemiştir. Uluğ Bey'in zicinin hazırlanmasına önemli katkılar yapan Gıyâseddîn-i Kâşî ise biri gezegenlerin ekliptik enlem ve boylamlarını, yeryüzüne uzaklıklarını, konumlarını ve geriye dönüşlerini hesaplamak, diğeri ara değeri bulma (lineer enterpolasyon) işleminde kullanılmak üzere iki önemli alet geliştirmiştir.

Yıldızlar konusunda yazılan birçok eser arasında şu çalışmalar da anılabilir: Yahyâ b. Gâlib el-Hayyât, *Kitâbü'l-Mesa'il el-müstedelli 'aleyhâ mine'l-büyûti'l-işney 'aşer ve'l-kevâkibi's-seb'a*; Ali b. Ahmed el-Belhî, *Kitâbü'l-Medhal fi 'ilmi'n-nücûm* (*Kitâbü'l-Medhal fi'l-aḥkâmi'l-felekiyye*); Kabîsî, *Risâle fi'l-eb'âd ve'l-ecrâmi's-semâviyye bi'l-burhân*; Ebû Sehl el-Kühî, *Risâle fi ma'rifeti mikdâri'l-bu'd min merkezi'l-arz ve mekânî'l-kevâkib ellezî yenkaẓzu bi'l-leyl*; Ebû Saïd es-Sicẓî, *Kitâbü Hülûli'l-kevâkibe'l-bürûce'l-işney 'aşer*; Saïd el-Endelüsî, *İşlâhu harekâti'n-nücûm ve ḥaṭâ'i'r-râşidîn*; İbnü'l-Gurbâlî, *Kitâbü'l-Envâ' ve'l-ezmine ve ma'rifeti a'yâni'l-kevâkib*; Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî, *Risâle fi sebebi zuhûri'l-kevâkibi leylen ve ḥatâ'ihâ nehâren*; İbn Ebü's-Şükr, *el-Aḥkâm 'alâ kırânâti'l-kevâkib fi'l-burûci'l-işnâ 'aşer, ed-Delâlat 'ale'l-ittisâ-lât ve kırânâtü'l-kevâkib fi'l-burûci'l-işnâ 'aşer, Muḥaddimât tete'allâk bi-harekâti'l-kevâkib*; Muhammed b. Eşref es-Semerkindî, *A'mâl-i Takvîm-i Kevâkib-i Şâbite*; Çağmîni, *Ḳuva'l-kevâkib*

ve *zâ'fuhâ*; Muhammed b. Ebü'l-Hayr, *el-Menhelü's-şâkib fi taḥkîki'l-kevâkib, Taḥrîrü'l-menâzili'l-ḳameriyye ve envâ'ihâ ve tulu'ü'l-kevâkibi's-sâbite bi'l-fecr*; Rıdvân el-Felekî, *Esne'l-mevâhib li-takvîmi'l-kevâkib, Kıranü'l-'ulviyyin Zühâl ve'l-Müşteri bi-vasati'l-mesir*; İbnü'l-Mecdî, *el-Menhelü'l-'azbi'z-zülâl fi takvîmi'l-kevâkib ve rü'yeti'l-hilâl, Mecmû'u maḥlûlât fi 'ilmi'n-nücûm.*

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 362, 421; IV, 117, 399; VI, 397; Aristoteles [Aristo], *Metafizik* (trc. Ahmet Arslan), İzmir 1985-93, I-II; a.m.f., *Gökyüzü Üzerine* (trc. Saffet Babür), Ankara 1997; Ptolemy (Batlamyus), *Almagest* (trc. R. C. Taliáferro, *Great Books of Western World* [ed. R. M. Hutchins], XVI içinde), Chicago 1952, s. 234-258; Fergâni, *Astronominin Özeti ve Göğün Hareketlerinin Esasları* (trc. ve nşr. Yavuz Unat), Harvard 1998; Bettânî, *Al-Batânî sive Albatenii Opus Astronomicum* (trc. ve nşr. C. A. Nallino), Roma 1899-1907, I-III; Bîrûni, *Kitâbü't-Tefhim li-evâ'ili şinâ'ati't-tencim: The Book of Instruction in the Elements of the Art of Astrology* (trc. ve nşr. R. R. Wright v.dğr.), London 1934; Nasîrüddîn-i Tûsî, *Muhtasar fi İlm et-Tencim ve Ma'rifet et-Takvim: Risâle-i Si Fasl* (trc. Ahmed-i Dâî, s.nşr. Tahir Nejat Gencan – M. Dizer), İstanbul 1984; N. Copernicus, *On the Revolutions of the Heavenly Spheres* (trc. C. G. Wallis, *Great Books of Western World* [ed. R. M. Hutchins], XVI içinde), Chicago 1952; Sâlih Zekî, *Yeni Kozmografiya*, İstanbul 1331; a.m.f., *Âsâr-ı Bâkiye: Ortaçağ İslâm Dünyası'nda Trigonometri* (haz. Remzi Demir – Yavuz Unat), Ankara 2003, I; Ali Yar, *Kozmografiya*, İstanbul 1933; Seyyed Hossein Nasr, *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines*, Cambridge 1964; Sezgin, *GAS*, V, bk. İndeks; a.m.f., *İslam Uygurluğunda Astronomi, Coğrafya ve Denizcilik*, İstanbul 2009, s. 12-173; Aydın Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ankara 1982; Yahyâ Abdülemîr Şâmî, *en-Nücûm fi's-şî'rî'l-Arabî el-ḳadîm*, Beyrut 1402/1982; Yavuz Unat, *İlkçağlardan Günümüze Astronomi Tarihi*, Ankara 2001; a.m.f., "Eski Astronomi Metinlerinde Karşılaşılan Astronomi Terimlerine İlişkin Bir Sözlük Denemesi", *AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM*, sy. 11, Ankara 2001, s. 633-696; *İslam Bilim Tarihi I: Astronomi* (ed. Rüşdi Raşid, trc. Habip Türker – Cemile İpar), İstanbul 2006, tür.yer.; Mustafa Pultar, *Yıldız Adları Sözlüğü*, İstanbul 2007; P. Kunitzsch, "al-Nudjûm", *El'* (İng.), VIII, 97-105.

YAVUZ UNAT

YILDIZ, Fahrettin

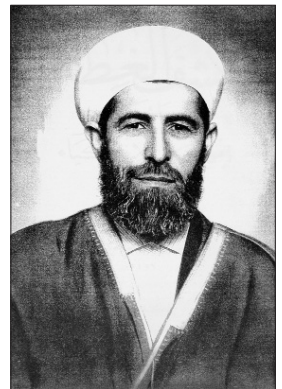
(1910-1972)

Arap dili ve din âlimi, mutasavvıf.

Mardin'in Midyat ilçesine bağlı Arnas köyünde doğdu. Babası fahrî imamlık yapan Molla Abdullah Arnâsî'dir. Nesepleri Hz. Hüseyin'e dayandığı için ailesi seyyid olarak bilinir. Yörede saygın bir âlim olan Molla Abdülvehhab Derizbinî de bu aileye men-

suptur. Fahrettin Efendi tahsil hayatına nisbeten geç başladı. Batman-Beşiri bölgesinde müderrislik yapan Molla Hasan Tilmizî'den ve bölgedeki diğer âlimlerden ders okudu. İlim ve tasavvuf icâzetini, Cizre'de Şeyh Seyda İakabiyla tanınan Nakşibendî-Hâlidî Şeyhi Muhammed Saïd Efendi'den aldı ve bu tarikat onun hilâfeti sebebiyle Şeyh Fahrettin Tarikatı diye anılmaya başlandı. Düzenli bir medrese öğrenimi görmemekle birlikte güçlü hâfızası ve ders okutması sayesinde bu eksikliği gidermeyi başardı. Yakınları ve ders arkadaşlarının anlattığına göre bir metni sadece bir defa okumak suretiyle ezberleyebiliyordu. Gençlik yıllarında Batman'ın yakınındaki Basork köyünde ders vermeye başladı. Daha sonra Batman'ın merkezine taşınıp tedsrîsata burada devam etti ve birçok öğrenci yetiştirdi. Hocası Şeyh Seyda zaman zaman onu çağırıp kendi medresesinde ders verdi. İmam-Hatip Okulu sınavlarını dışarıdan verip bir ara Batman Ulucamii'nde imam-hatiplik ve vâzlik yaptı; ancak bir süre sonra Şeyh Seyda'nın isteği üzerine resmî görevinden ayrıldı. Fahrettin Efendi halkın fikhî meselelere dair sorularına cevap veriyor ve aşiretler arasında meydana gelen ihtilâfların giderilmesinde gayret gösteriyordu. Eserlerinden etkilendiği Saïd Nursi ile de mektuplaşıyordu. İlçede Hacı Şirin Camii'nde ders ve irşad faaliyetlerine devam ederken 1 Şubat 1972'de vefat etti ve Batman'ın Korik köyünde defnedildi.

Eserleri. Şeyh Fahrettin, Arapça telif eserlerin yanı sıra bazı klasik kitaplara hâşiyeler yazmış, eserlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Çoğu hayattayken basılan eserleri arasında şunlar zikredilebilir: 1. *İsâgüci*. Mantıkta *İsâgüci* geleneğinde yazılan eserlerin hâşiyesi türünde bir risâle olup M. Nezir el-Halîlî et-Türî'nin tashihiyle basılmıştır (Dımaşk 1382/1963; İstanbul 2008). 2. *Risâletü'l-vaz'*. Eserde Adudüddin el-İcî-

Fahrettin
Yıldız

nin *er-Risâletü'l-vaz'ıyye*'si esas alınmakla birlikte bu sahada diğer kaynaklardan da yararlanılarak kaleme alınmış olup *İsâgüci* ile birlikte basılmıştır. **3.** *el-İstinâre fi 'ilmi'l-isti'âre*. Risâlede beyan ilminin başlıca konuları olan hakikat, mecaz, teşbih ve istiare Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ʿulûm* ve Hatîb el-Kazvî'nin *Telhîşü'l-Miftâh*'i gibi temel eserlerden derlenerek özetlenmiştir. Yahya Pakış ve müellifin oğlu Abdürrahim Yıldız tarafından tashih edilmiştir (Dımaşk 1385/1965; İstanbul 2007). **4.** *Cuma Günü Risâlesi*. Müellifin tek Türkçe eseridir (Batman 1972). **5.** *Keşfü'l-ğitâ' Hâşiyetü İmtihâni'l-ezkiyâ'*. Kâdî Beyzâvî'nin İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye fi'n-naḥv*'inden yaptığı *Lübbü'l-elbâb* adlı muhtasara Birgivi'nin yazdığı *İmtihânü'l-ezkiyâ'* adlı şerhin kinâye bahsine kadar olan hâşiyesidir (İstanbul 2005). **6.** *el-İ'tişâm Hâşiyetü Şerhi'l-İşâm ʿale'l-Feride fi'l-beyân*. Ebü'l-Kâsim es-Semerikandî'nin istiareye dair *el-Feride* adlı risâlesine İsmâüddin el-İsferâyî'nin yazdığı şerhe hâşiyeye olup medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur (İstanbul 2006). **7.** *et-Terşif fi 'ilmi't-taşrif*. Arapça'da sarf kaidelerini bir araya getirip kolayca öğrenilmesini amaçlayan bir eserdir (Dımaşk, ts.; İstanbul 2008). **8.** *Dürretü's-şâdef fi beyâni aşnâti'l-ḥarf* (Dımaşk, ts.; İstanbul 2008). **9.** *Miftâhu'l-cenne fi ez-kâri'l-Kitâb ve's-Sünne*. Hz. Peygamber'in günlük ibadetleri sırasında yaptığı dua ve zikirlerin bir araya getirildiği bir eser olup (Dımaşk, ts.) Niyazi Bekî tarafından Türkçe'ye çevrilerle aslıyla birlikte basılmıştır (İstanbul 2011). **10.** *el-Kavülü's-sedîd fi beyâni hükmi's-şayd bi'l-bündükati'l-mütteḥaze mine'l-ḥadîd*. Ateşli silâhlarla avlanmanın fikhî hükmüne dair küçük bir risâledir (Dımaşk, ts.). **11.** *Zülfikârü'l-Hayderî fi'd-difâ' ʿani's-Şeyḥ Seydâ el-Cezerî*. Tasavvufa karşı çıkan bir kişinin Şeyh Seyda el-Cezerî'ye yönelttiği eleştirilere verdiği cevapları içeren hacimli bir eserdir. Yazma nüshası Abdürrahim Yıldız'ın özel kitaplığında mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

Fahreddin el-Arnâsî, *Keşfü'l-ğitâ'* (nşr. Said Kasimoğlu), İstanbul 2005, Yahyâ Abdurrahman el-Abbâsi'nin takrizi, s. 7-9; a.mlf., *el-İ'tişâm* (nşr. Abdurrahim Yıldız – M. Tâhir es-Sâdik), İstanbul 2006, neşredenlerin girişi, s. 3-5; Abdülkerim Ünal, "Molla Fahrettin Batmanî ve İlmî Kişiliği", *İbrahim Hakkı ve Siirt Üleması Sempozyumu Bildirileri* (haz. Ahmet Erkol – Abdurrahman Adak), İstanbul 2008, s. 501-520; a.mlf., "Molla Fahrettin Batmanî", *Batman Gazetesi*, 1 Şubat 2008, s. 4; www.seyh-fahreddin.com.

M. HALİL ÇİÇEK

YILDIZ, Hakkı Dursun

(1937-1992)

Türk-İslâm tarihçisi.

Artvin'in Şavşat ilçesine bağlı Karaağaç köyünde doğdu. İlkokulu köyünde, ortaokulu Şavşat'ta, liseyi de Artvin'de bitirdi. 1957'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne girdi; bu sırada Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'na da devam etti. Mezun olduğu yıl (1961) Ortaçağ Tarihi Kürsüsü'ne asistan tayin edildi. *Mu'tasım Devrinde Abbâsi İmparatorluğu: 833-842* adlı teziyle doktor unvanını aldı (1966). *Sâmerrâ Devrinin Sonuna Kadar İslâm Devletinde Türkler* isimli çalışmasıyla doçent oldu (1972), *Azerbaycan'da Hüküm Sürmüş Bir Türk Hânedarı: Sâc-Oğulları* adlı takdim teziyle profesörlüğe yükseldi (1979). 1982'de Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'ne kurucu dekan olarak tayin edildi. Bu görevinin yanı sıra rektör yardımcılığı (Aralık 1987 – Ağustos 1988) ve kısa bir süre Eğitim Fakültesi'nde vekâleten dekanlık yaptı. 1992'de Marmara Üniversitesi'ne rektör oldu. Ancak bu görevini iki ay kadar sürdürebildi; yakalandığı amansız hastalıktan kurtulamayarak 23 Ekim 1992 Cuma günü vefat etti. Marmara Üniversitesi Göztepe Kampüsü'nde yapılan törenin ve İlahiyat Fakültesi Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi.

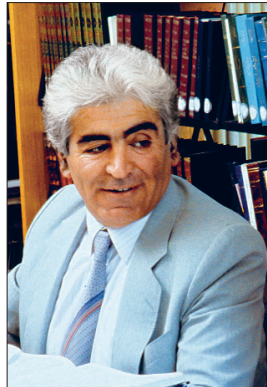
Türk Tarih Kurumu ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün aslı üyelerinden olan Yıldız Türk-Arap İncelemeleri Vakfı ve Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Mütevelli Heyeti üyeliği ve başkan yardımcılığı, Emel Esin'in vasiyeti üzerine kurulan Tek-Esin Vakfı'nda müdürlük yapmıştır. Tarih araştırmalarının devletin ve milletin bekası açısından hayati bir önem taşıdığını erken-

den farkettiği için üniversitede okuyan pek çok genci himaye ederek ilim âleminde kazandırmış, dini ve millî değerlere samimiyle bağlı, çalışkan, yardım sever bir hoca ve başarılı bir yönetici olarak tanınmış, en zor şartlarda bile neşesini ve ümidini kaybetmeden projeler üretmeye devam etmiştir.

Çalışmaları daha çok Türkler'in İslâm dinini kabulü ve İslâm'a hizmetleri konularında yoğunlaşmıştır. Bu alandaki makalelerini *Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, *Türk Kültürü*, *Türk Kültürü Araştırmaları* ve *Millî Kültür* gibi dergilerde yayımlamış, *İslâm Ansiklopedisi*, *Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi*, *Meydan Larousse* ve *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde ilmî redaktör olarak çalışmış ve birçok madde yazmıştır. Ayrıca çeşitli seminer, kongre ve sempozyumların düzenlenmesinde etkin rol oynamış, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi'nde (İstanbul, 21-25 Ağustos 1989) kongre başkanlığı yapmış, Dünyada Türklük Araştırmaları ve Türkiye Sempozyumu ile (İstanbul, 29-30 Eylül 1986) *Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu*'nda (İstanbul, 19-21 Kasım 1991) tertip heyeti üyeliğinde bulunmuştur. Hakkı Dursun Yıldız doktora tezini *İslamiyet ve Türkler* adıyla yayımlamış (İstanbul 1976), V. V. Barthold'un *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* adlı eserini neşre hazırlamış (İstanbul 1981; Ankara 1990), B. Lewis'in *The Arabs in History* adlı kitabını *Tarihte Araplar* ismiyle Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1979). Yıldız'ın İslâm tarihi literatürüne kazandırdığı en önemli eser, ilmî redaktörlüğünü yaparak yayımlanmasını sağladığı *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi* adlı çalışmadır (I-XIV, İstanbul 1986-1989). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*'nin 35. sayısı (İstanbul 1994) Hakkı Dursun Yıldız için hâtıra sayısı olarak çıkmış, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi tarafından onun adına bir armağan kitap yayımlanmıştır (*Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara 1995). Yıldız'ın ilmî makaleleri, ansiklopedi maddeleri, sempozyum ve kongre bildirileri Semih Yalçın ve Selçuk Duman tarafından derlenerek basılmıştır (Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız, *Makaleler*, I-III, Ankara 2007).

BİBLİYOGRAFYA :

Hakkı Dursun Yıldız, "M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi'nin Tarihçesi", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara 1995, s. 15-37; Nuray Yıldız – Gültekin Yıldız, "Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız'ın Hayatı ve Eserleri", a.e., s. 1-14; Ali M.

Hakkı
Dursun
Yıldız